

Krukowski, Jan

Problematyka historii wychowania w pracach magisterskich w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie w latach 1974-1986

Rozprawy z Dziejów Oświaty 32, 223-230

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN KRUKOWSKI

PROBLEMATYKA HISTORII WYCHOWANIA
W PRACACH MAGISTERSKICH
W WYŻSZEJ SZKOLE PEDAGOGICZNEJ W KRAKOWIE
W LATACH 1974—1986

Dość częste reformy w zakresie kształcenia nauczycieli na poziomie akademickim ustawiają badania naukowe różnych problemów z tym związanych. Pierwotne założenie, aby poddać analizie prace magisterskie wykonane w drugim dwudziestoleciu nauczycielskiej uczelni w Krakowie (1966—1962), trzeba było zweryfikować, gdyż w końcu lat sześćdziesiątych i na początku siedemdziesiątych dokonano ogólnie zmian strukturalnych i organizacyjnych w kształceniu nauczycieli w Polsce; z niektórych nadrzędne władze oświatowe szybko się wycofały. Nie omawiając wspomnianych zmian pragnę zauważyć, że nie rekrutowano na jednolite studia magisterskie, a więc kończył się pewien etap w kształceniu nauczycieli; ustanowiono studia zawodowe dzienne i dla pracujących o różnej podstawie rekrutacji; magisterskie II stopnia, a co najważniejsze — od roku ak. 1973/74 zaczęto w krakowskiej uczelni wydawać dyplomy magisterskie absolwentom zreformowanego systemu kształcenia nauczycieli na studiach dziennych i zaocznych.

W styczniu 1972 r. w WSP w Krakowie powołano Zakład Historii Oświaty i Wychowania, którego kierownikiem został prof. Ignacy Zarębski; od 1974 r. prof. Zygmunt Ruta. W dniu 1 lipca 1976 r. Zakład przeniesiono do Instytutu Nauk Pedagogicznych. Utworzenie Zakładu Historii Oświaty i Wychowania wynikało z roli, jaką ta dyscyplina naukowa i przedmiot nauczania zyskały w systemie kształcenia nauczycieli. Powstała szansa kierowania i wpływania na dobór i tematykę prac naukowych, w tym magisterskich z historii oświaty i wychowania w uczelni¹.

¹ Szczegółowe informacje na ten temat są zawarte w dwóch dobrych opracowaniach: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946—1981*, pod red. Z. Ruty, Kraków 1981; *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945—1975*, pod red. J. Jarowieckiego, B. Noweckiego, Z. Ruty, Kraków 1983.

W początkach 1973 r., a więc w okresie bezpośrednio poprzedzającym wprowadzenie jednolitych czteroletnich studiów magisterskich, zorganizowano dwie konferencje, na których omawiano metodykę proseminariów i seminariów magisterskich². Pięć lat później, po konkretnych doświadczeniach, uczeni różnych specjalności na konferencji naukowej w Krakowie podzielili się spostrzeżeniami o organizacji i metodyce seminariów oraz prac magisterskich na nauczycielskich studiach zaocznych³.

W zasadzie w roku 1974 wygasły cztero- i pięcioletnie jednolite, „starego typu” studia magisterskie dzienne, zaoczne i wieczorowe. Plany tych studiów w wyższych szkołach pedagogicznych wykazywały wtedy różnice z planami uniwersyteckimi w kształceniu pedagogicznym nauczycieli. Różnice zlikwidowano organizując najpierw w roku 1972 studia magisterskie II stopnia dzienne i zaoczne dla absolwentów wyższych szkół (studiów) nauczycielskich oraz w roku 1973 powołując jednolite studia magisterskie czteroletnie dla maturzystów szkoły średniej. Była więc to reforma nie tylko strukturalna, ale i programowa, która rozwiązała ostatnie wątpliwości, czy studenci studiów zawodowych powinni je kończyć z tytułem magisterskim. Pierwsi absolwenci studiów II stopnia o dwuletnim okresie ich trwania (na filologii rosyjskiej, biologii i geografii przedłużono je później do 2 1/2 lat) zdobyli dyplomy magisterskie w 1974 r., jednolitych zaś studiów magisterskich na studiach zaocznych na trzech kierunkach: pedagogice w zakresie wychowania obronnego, mechanicznym i elektrotechnicznym w 1976 r., na innych kierunkach w 1977 r., a na studiach dziennych w 1977 r.⁴

Czas, którym dysponowałem od momentu wyrażenia zgody na przygotowanie komunikatu, sposoby rejestrowania wykonanych i obronionych prac magisterskich w uczelni spowodowały, że byłem zmuszony ograniczyć kwerendę do dwóch wydziałów: Humanistycznego i Geograficzno-Biologicznego. Wiem doskonale, że na Wydziale Matematyczno-Fizyczno-Technicznym powstały prace z historii wychowania, nie było jednak ich wiele, wydobyć ich wymagałoby poświęcenia sporej ilości czasu, którego nie miałem przygotowując to opracowanie. Uwzględnię je w planowanym

² B. Miśkiewicz, *Metodyka prowadzenia proseminariów i seminariów magisterskich w zakresie nauk humanistycznych*, [w:] *O proseminariach i seminariach magisterskich na studiach dla pracujących*, pod red. W. Pawlaka, Poznań 1974, s. 23—31; Z. Tabaka, *Seminarium, praca magisterska*, [w:] *Przedmioty historyczne na nauczycielskich studiach zaocznych*, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 1976, s. 47—55.

³ *Organizacja i metodyka seminariów oraz prac magisterskich na nauczycielskich studiach zaocznych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej (Kraków 26—27 maja 1978 r.)*, pod red. J. Płoszaja, Kraków 1981.

⁴ J. Krukowski, *Młodzież studencka i absolwenci*, [w:] *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie...*, s. 343—350.

szerszym opracowaniu, gdyż problem na to nie tylko zasługuje, ale tego wymaga. Uważam, że trzeba sporządzić i w uczelnianym wydawnictwie opublikować tematy wykonanych prac magisterskich⁵.

Pragnę zwrócić uwagę na termin pozornie jednoznaczny, a w przyszłym opisie ogromnie ważny — „praca magisterska”. Zgadając się z J. Nowakowskim⁶ trzeba podać, że obejmuje dwa przedmioty: a) realizację zadania badawczego, czyli wykonaną pracę, b) tekst podlegający ocenie. W rzeczywistości dydaktycznej obejmuje i proces badań, czyli wykonaną „robotę”, i tekst zawierający potrzebne sformułowania słowne. W moich badaniach koncentrowałem się na pracy magisterskiej jako tekście, nie zapomniałem o realizowanych przez magistrantów zadaniach badawczych i napotykanym przy tej okazji trudnościach subiektywnych i obiektywnych.

Kwerenda bibliograficzna nie dostarczyła wzorów do zastosowania w tym opracowaniu. Jeśli chodzi o problematykę prac magisterskich, to prawie wszyscy piszą, jak przygotowują studentów do wykonania pracy magisterskiej, a prawie nic o pracach⁷. Jeszcze rzadziej można znaleźć artykuły magistrantów o ich drodze do własnego tekstu. Stąd moje uwagi będą wynikiem własnych przemyśleń, doświadczenia w kierowaniu seminarium, zastosowanych do ich sformułowania metod badawczych.

W latach 1974—1986 promotorami prac magisterskich z historii oświaty i wychowania było 77 nauczycieli akademickich. Pod ich kierunkiem wykonano 575 prac magisterskich⁸. W tym czasie samodzielne stanowiska pracowników naukowych piastowało lub uzyskało 35 osób⁹, co stanowiło 38,4% wszystkich kierowników seminariów magisterskich, u któ-

⁵ Niektóre kierunki bądź specjalizacje mają niekompletne wykazy tematów prac magisterskich. Należy żałować, że wprowadzony na początku lat sześćdziesiątych przez filologię polską zwyczaj publikowania tematów prac magisterskich się nie upowszechnił, a w latach siedemdziesiątych zaginął. Ostatnio A. Kulczykowska-Słusarczyk i Cz. Nowarski zestawili i opublikowali tematy prac magisterskich i dyplomowych z dydaktyki historii wykonane w WSP w Krakowie w latach 1959—1985, zob. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Historyczne”, 1986, t. XI, s. 147—192.

⁶ J. Nowakowski, *Praca magisterska w wyższej szkole pedagogicznej*, „Prace z Dydaktyki Szkoły Wyższej”, 1966, nr 3, s. 13.

⁷ Kiedy pojawiła się drukowana informacja o pracach magisterskich, ograniczała się ona do zestawienia według lat i prowadzących seminarium — bez refleksji naukowej, wynikającej z analizy tytułów.

⁸ Najserdeczniej dziękuję pracownikom dziekanatów Humanistycznego i Geograficzno-Biologicznego oraz Biblioteki Instytutu Geografii za pomoc przy zbieraniu materiałów do tego opracowania.

⁹ Dane co do liczby, stopni, tytułów pracowników oraz karier samodzielnych nauczycieli akademickich wzięłem z: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w 40 roku działalności*, oprac. F. Kiryk, Kraków 1986.

rych wykonano interesujące nas tematycznie prace magisterskie. Wśród nich dwie osoby były zatrudnione w WSP w Krakowie na pół etatu, a dwie w roku 1984znaczono na etat docenta. Pod kierunkiem samodzielnych pracowników wykonanych zostało 326 prac z historii oświaty i wychowania, co oznacza, że byli promotorami 56,7% prac. Profesorowie i docenci: J. Jarowiecki, Cz. Majorek, J. Kulpa, J. Rajman, Z. Ruła i Z. Tabaka byli wnioskodawcami 221 prac, co stanowiło aż 67,8% wszystkich prac powstałych pod kierunkiem samodzielnych pracowników.

Tabela 1. Promotorzy powyżej 10 prac prac magisterskich z historii oświaty i wychowania wykonanych w latach 1974—1986

Imię i nazwisko promotora	Prace
Prof. dr hab. Zygmunt Ruta	67
Dr Jan Malec	62
Prof. dr hab. Czesław Majorek	52
Prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki	44
Dr Jan Krukowski	40
Doc. dr Zbigniew Tabaka	29
Prof. dr hab. Jan Rajman	15
Dr Marek Balcerowiak	14
Prof. dr hab. Jan Kulpa	14
Dr Jerzy Zawistowski	14
Dr Henryk Żaliński	14
Dr Janina Wyczęsany	10

Pod kierunkiem 12 promotorów powstało 375 prac magisterskich, czyli 65,2% ogółu odnalezionych. Z Katedry Historii Oświaty i Wychowania kierownikami seminariów było trzech pracowników (Z. Ruta, Cz. Majorek, J. Krukowski). W tej Katedrze kilka lat była zatrudniona doc. dr hab. Wacława Szelińska, promotor 8 prac magisterskich. Habilitację z zakresu historii wychowania odbył J. Kulpa. Autorem drukowanych prac z historii szkolnictwa jest Z. Tabaka. Dydaktykę przedmiotów szczegółowych uprawia 9, a pedagogikę i psychologię 21 nauczycieli akademickich, którzy także organizowali prace z historii oświaty, wychowania i szkolnictwa. Godzi się zwrócić uwagę na fakt, że za wielu nauczycieli akademickich podejmowało się nadzorowania prac magisterskich z historii oświaty, wychowania i szkolnictwa. Wobec tego, że dotychczas w uczelni nie prowadzono nawet sondażowych badań tego problemu, zestawione przeze mnie fakty obligują Katedrę Historii Oświaty i Wychowania do zwrócenia uwagi kolegium dziekańskim na zaistniałe niedopatrzenie. Jeszcze ciekawsze wyniki otrzymałem analizując recenzentów prac magisterskich z interesującej nas problematyki. Wiele z nich ocenianych było przez niekompetentnych merytorycznie recenzentów. Praktyka ta była możliwa dlatego, że organy kolegialne jednostek dydaktycznych prowadzących kierunek studiów niezbyt poważnie traktowały nałożone na nich

obowiązki co do zatwierdzania tematów prac magisterskich i wyznaczania recenzentów¹⁰.

Każda próba logicznego i rzeczowego usystematyzowania prac magisterskich nie przynosi zadowalających rezultatów, a to z racji masy problemów, które w tej formie starano się rozwiązywać. Dla przykładu zestawiam biografie, wydobywając z tytułów naczelną zagadnienie, które magistrant rozpracowywał (tab. 2).

Tabela 2. Problematyka biograficznych prac magisterskich

Sformułowany problem	Prace
Antropologiczno-pedagogiczne wątki	1
Działalność naukowa i oświatowa	2
Działalność społeczno-wychowawcza	4
Działalność dydaktyczno-wychowawcza	5
Działalność wychowawcza	5
Działalność naukowa i dydaktyczna	1
Działalność oświatowa	9
Działalność pedagogiczna	23
Działalność harcerska i pedagogiczna	1
Działalność oświatowo-wychowawcza	1
Działalność nauczycielska i związkowa	1
Działalność pedagogiczna i społeczno-oświatowa	1
Działalność naukowa	1
Idee pedagogiczne	1
Koncepcje kształcenia bibliotekarzy	1
Koncepcje wychowawcze	2
Koncepcje historiozoficzne i pedagogiczno-dydaktyczne	1
Koncepcje pedagogiczne systemu wychowawczego	1
Myśl pedagogiczna	10
Nauczyciel i działacz społeczny	5
Nauczyciel, bibliotekarz i dziennikarz	1
Pisarz i pedagog	1
Pisarz, działacz oświatowy, drukarz	1
Poglądy na nauczanie	1
Poglądy pedagogiczne	6
Poglądy dydaktyczno-historyczne	2
Poglądy na wychowanie estetyczne	1
Poglądy na kształcenie nauczycieli szkół powszechnych	1
Poglądy na wychowanie	1
Poglądy etyczne i pedagogiczne	4
System opieki nad dzieckiem i młodzieżą	1

Problematyka prac magisterskich zależała w dużej mierze od uczelnianej jednostki organizacyjnej, z którą promotor i magistrant byli związani. Posłużę się tu przykładem Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, w której powstało nie tylko wiele prac magisterskich poświę-

¹⁰ Część VII § 29 *Regulaminu studiów w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, Kraków 1984, s. 26.

conych prasie szkolnej, dziecięcej, młodzieżowej, pedagogicznej, ale i bibliotekom szkolnym, pedagogicznym, towarzystwom szkolnym i naukowym.

Problemy pedeutologiczne rozwiązywali magistranci bez względu na kierunek studiów. Pisali m.in. o pozycji społecznej zawodu nauczyciela ludowego, poglądach na kształcenie nauczycieli, o kształceniu nauczycieli dla szkoły specjalnej, historii, geografii, kształceniu nauczycieli w uniwersytetach, o organizacji związkowej nauczycieli.

W Instytucie Historii i Katedrze Historii Oświaty i Wychowania przewały prace magisterskie z praktyki szkolnej. A więc od placówek wychowania przedszkolnego w miastach i regionach, poprzez szkoły niższe, średnie, zawodowe, specjalne, zakłady kształcenia nauczycieli, szkolnictwo mniejszościowe, szkolnictwo w okresie niewoli i okupacji hitlerowskiej, po organizację harcerską, „Służbę Polsce”, Studia Wojskowe i aerokluby.

W zakładach dydaktyk szczegółowych sporo prac traktuje o teorii i praktyce nauczania przedmiotów w ujęciu historycznym, twórcach dydaktyk szczegółowych.

Zbierając materiały do komunikatu zapoznałem się z tytułami wszystkich prac magisterskich i ich promotorami. Najczęściej tematyka prac magisterskich w ramach jednego seminarium była rozproszona. Tematyka prac nie wynikała z nazwy seminarium, gdyż zrezygnowano z dobrej tradycji nazywania seminarium, zapisywania się na wybrane seminarium, a upowszechnił się zwyczaj urzędowego, odgórnego przypisywania studentów do prowadzących seminaria. Dobrze jest jeszcze wtedy, gdy dochodzi do kompromisu między zasadą przydziału administracyjnego, wynikającego z limitowanego planami studiów wyznaczania liczby promotorów, a zasadą wyboru ze strony studentów, korygowanego po kilku spotkaniach z prowadzącym seminarium. W 1981 r. na kierunkach pedagogicznych wprowadzono wolny wybór promotora. W seminarium uczestniczyli studenci wielu kierunków. Sądzę, że bez szkody dla przebiegu procesu dydaktycznego na kierunkach masowych, omijania przepisów można na kierunkach pedagogicznych wrócić do raz zastosowanego eksperymentu „poszukiwania mistrza”.

Tematykę prac magisterskich determinują różne czynniki. Nieznajomość łaciny uniemożliwiła szersze podejmowanie tematów z teorii i praktyki pedagogicznej w Polsce przedrozbiorowej. Jeśli chodzi o czasy średniowiecza, odnotować się dało tylko jedną pracę magisterską, a zaledwie kilkanaście, które omawiają zagadnienia z wieków XVI—XVIII. Istotnym elementem jest i to, że rzadko są one oparte na źródłach rękopiśmiennych, najczęściej na drukowanych, przeważnie zawierają to, co znajduje się w opracowaniach. Słaba znajomość języków nowożytnych, szczególnie u studentów studiów zaocznych, wyklucza możliwość podejmowania prac z zakresu powszechnej historii szkolnictwa i wychowania.

Stwierdzam, że sporo prac dotyczyło historii szkolnictwa i wychowania w wieku XIX, zdecydowana zaś większość wieku XX. Dominują prace z historii regionalnej i lokalnej. Ta uwaga odnosi się tak do praktyki, jak i teorii. Na taki dobór problematyki, szczególnie na studiach zaocznych, mają wpływ: potrzeba dostosowania tematu pracy do miejsca zamieszkania studenta, możliwość wykorzystania przez niego archiwów państwowych, oświatowych, szkolnych, doświadczenie zawodowe studenta, zapotrzebowanie przez szkoły, organizację związkową spisania ich historii, zainteresowania studentów.

Regionalizowanie badań i tematów prac magisterskich nie odbywa się bez przeszkód. Otóż na kierunkach pedagogicznych student nie otrzymuje odpowiedniego przygotowania z metodologii i organizacji regionalnych badań naukowych pedagogicznych i historycznych. Chyba podczas studiów nazbyt mało informuje się studentów o funkcjach naukowych, dydaktycznych i społecznych badań regionalnych i lokalnych. W opracowaniach z zakresu dydaktyki ogólnej, mniej z dydaktyk szczegółowych, problematyka badań regionalnych jest pomijana. Tak samo w obiegowej opinii badania regionalne są uważane za drugo-, a nawet trzeciorzędne, a praktyka pokazuje, że dla studentów są trudne do wykonania.

Wydaje się, że u przeważającej większości kierowników seminariów chodziło w jednakowym stopniu tak o dydaktyczny, jak i naukowy charakter prac magisterskich. To, że część promotorów skupiła się tylko na walorach dydaktycznych prac, wynikało najczęściej — może zabrzmiało to mocno, ale chyba prawdziwie — z braku kwalifikacji do prowadzenia danego tematu. Takie postępowanie było i jest możliwe w każdej uczelni wyższej, a tej nieprawidłowości sprzyja dowolność w doborze recenzentów, recenzowanie prac w zaprzyjaźnionym, ciągle powtarzającym się zespole koleżeńskim. Chyba niedopatrzaniem można nazwać nie honorowanie w awansach i lekceważenie pieniężne wykonywanych recenzji prac magisterskich. Dlatego czasem promotorowi trudno nakłonić specjalistę do podjęcia się oceny wykonanej w jego seminarium pracy magisterskiej.

W literaturze naukowej spotykamy wypowiedzi wysuwające na pierwsze miejsce dydaktyczny charakter prac (B. Miśkiewicz)¹¹ lub opowiadające się zdecydowanie za ich naukowym charakterem (J. Pieter)¹². Kilkuletnie doświadczenie podpowiada mi, aby — przy założeniu, że pierwszym stopniem naukowym jest stopień doktora — nie rezygnować z naukowych walorów prac magisterskich, z wciągania magistrantów do badań naukowych kierowników seminariów, katedr, instytutów. Stosowana, chociaż nie za często, taka praktyka w Instytucie Historii i Katedrze Historii Oświaty i Wychowania zaowocowała udziałem wypromowanych

¹¹ B. Miśkiewicz, *op. cit.*, s. 24.

¹² J. Pieter, *Kryteria ocen i recenzje prac naukowych*, Warszawa 1978, s. 135.

magistrów w zespołach opracowujących regionalne monografie naukowe. Ponieważ problem ten wymaga szczegółowych badań, posłużę się dwoma przykładami monografii, w których autorami rozdziałów byli magistranci: dzieje Bochni i Tarnowa¹³.

Spora liczba konkursów na prace magisterskie, gdzie o zwycięstwie decydują walory naukowe, jest kolejnym dowodem, aby opowiadać się za naukową stroną prac magisterskich. Niestety, często kierownicy seminariów nie znają postępów w studiach przypisanych im magistrantów, stąd ambitne plany naukowe muszą z czasem być zweryfikowane i ograniczyć się tylko do wymogu dydaktycznego.

W studiach nauczycielskich trzeba uwzględnić i walory wychowawcze pracy magisterskiej. Ten aspekt celowo wyodrębniłam dla tego opracowania, ponieważ zespolony jest z naukowym i dydaktycznym charakterem prac magisterskich. Zadaniem studiów wyższych jest zarówno wyposażenie studentów w zasób wiedzy, jak i nauczyć umiejętności jej zdobywania nie tylko w ciągu przeciętnie pięcioletniej „naukowej przygody”, lecz i w pracy zawodowej, w samokształceniu, uświadomienie, jakiego to wymaga wysiłku intelektualnego i jakiej przedsiębiorczości.

¹³ *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, pod red. F. Kiryka, Z. Ruty, Kraków 1980; *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. III, pod red. F. Kiryka, Z. Ruty, Tarnów 1987.